КИТОБДА ФОРЗАЦНИ АХАМИЯТИ

Носиржон Тўйчиевич Ҳусанов
“Минатюра ва Дастгохли китоб графикаси кафедраси доценти
DOI: 10.67620/artdsgn.690007

Аннотация. Форзац китобнинг биринчи саҳнасига айланиши мумкин - ҳатто ҳикоя бошланишидан олдин ҳам. Сўзма - сўз шарт эмас. Қаҳрамонни тасвирлаш, сюжетнинг бир қисмини жойлаштириш ёки унга сирли ибора ёзишнинг ҳожати йўқ. Баъзан ранг, такрорланадиган мотиф[2], харита ёки нақшнинг нозик ўзгариши етарли. Асосийси, ечим маълум бир китобнинг қурилмаси билан боғлиқ бўлиши керак ва боғлаш учун безак бўлиб хизмат қилмаслиги керак. Форзац қизиқарли, чунки у дизайн ва таркиб ўртасидаги чегарада жойлашган. У нашрнинг жисмоний тузилишига тегишли, аммо уни бадиий ташкил этишда иштирок этиши мумкин. Бу ҳали асосий матн эмас, лекин у аллақачон ушбу матн қандай қабул қилинишига таъсир қилиши мумкин.

***Калит сўзлар*:** метранпаж, функционал, корпоратив, монолит, навигация,, графика, форзац, мотива

Аннотация. форзацы могут стать первой сценой книги - еще до того, как начнется история. Не обязательно буквально. Нет необходимости описывать героя, вставлять в него часть сюжета или писать загадочную фразу. Иногда достаточно едва заметного изменения цвета, повторяющегося мотива, карты или узора. Главное, чтобы решение ассоциировалось с устройством конкретной книги и не служило украшением переплета.Форзац интересен тем, что находится на границе между дизайном и контентом. Он относится к физической структуре публикации, но может быть задействован в ее художественной организации. Это еще не основной текст, но уже может повлиять на восприятие этого текста.

Ключевые слова: метранпаж, функциональный, корпоративный, монолитный, навигация, графика, форзац,

Abstract. Bookends can become the first scene of a book - even before the story begins. Not necessarily literally. There is no need to describe the character, insert part of the plot into it, or write a cryptic phrase. Sometimes a subtle change in color, a repeating motif, a map, or a pattern is enough. The main thing is that the solution should be associated with the device of a particular book and not serve as a decoration for the binding.The flyleaf is interesting because it is located on the border between design and content. It refers to the physical structure of the publication, but may be involved in its artistic organization. This is not the main text yet, but it may already affect the perception of this text.

Keywords: metranpage, functional, corporate, monolithic, navigation, graphics, flyleaf,

Китобда форзацни ахамияти

Форзац - бу китобнинг таркибий элементи, китоб блокини мажбурий муқова билан боғлайдиган варақ. **Форзац**нинг бир варағи мажбурий муқованинг ички қисмига,

иккинчиси китобнинг биринчи саҳифасига ёпиштирилган.

Эҳтимол, бу **форзац**ни англатар эди - китоб блокини мажбурий муқова билан боғлайдиган қоғоз варағи. Китобларнинг яратилиш тарихи одатда қуйидаги босқичларни ўз ичига олади:

* "Оғзаки китоб"даври. Муҳим маълумотларни ёдлаш учун одамлар дарахтлар ва ғор деворларига тирқишлар ясадилар, арқонга тугун боғланган;

* Лойдан фойдаланиш. Хом лойга ёзувларни қўллаш қулай эди, кейин планшетлар печда ёндирилди ва улар енгил ва бардошли;

* Папирусдан китоблар қилиш. Қамиш поялари чизиқлар билан кесилган, сувга намланган ва кейин бир-бирига ёпиштирилган. Папирус ёғоч таёқ ёки чўтка билан ёзилган ва бўёқ қатрон билан аралаштирилган кўмирдан қилинган;

* Пергаментдан фойдаланиш. Материал ҳайвонларнинг терисидан қилинган, аммо бу усул жуда қиммат эди, шунинг учун камбағал одамлар қайин пўстлоғига (махсус ишлов берилган қайин қобиғи) ёзишган;

* Қоғоз кўриниши. Биринчи қоғоз варағи Хитойда ишлаб чиқарилган, у ёзиш учун қулай материал бўлиб чиқди ва уни ишлаб чиқариш бошқа усулларга қараганда анча осон ва арзонроқ ***эди.***

Китобнинг нақшли форзацси

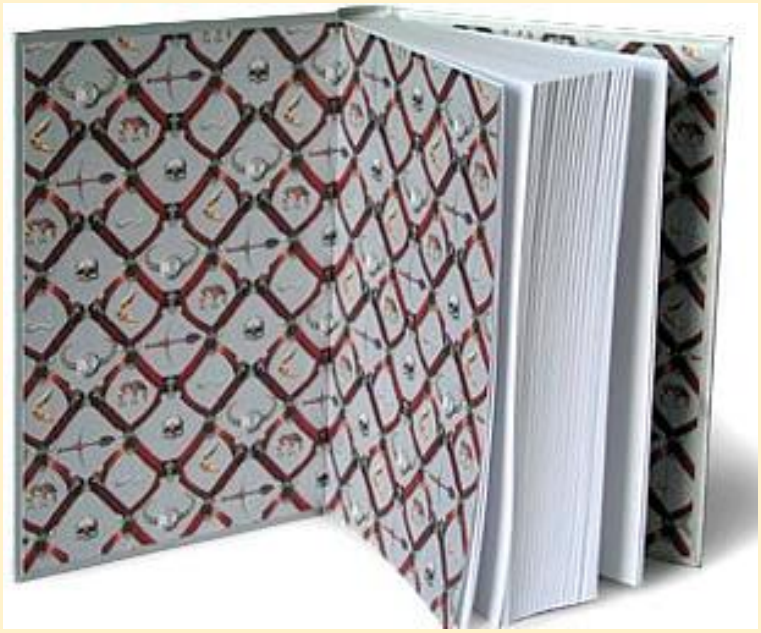
Форзац китобнинг биринчи саҳнаси сифатида

Ўқувчи ҳали битта сатрни ўқимаган ва китоб аллақачон унга таъсир қила бошлаган. Аввал муқова бор эди. Кейин у уни очди ва форзацни кўрди. Биринчи боб ҳали ҳам узоқда: олдинда сарлавҳа саҳифаси, бағишланиш, эпиграф[1] ва чиқиш маълумотлари бўлиши мумкин.

*1.**Эпиграф** -бу китоб ёки бобнинг бошида жойлаштирилган санъат, фан, адабиёт асари ёки таниқли шахснинг баёнотидан иқтибос...*

Аммо китоб аллақачон ўқувчининг қўлида мавжуд ва унинг ички майдони аста - секин очилмоқда. Форзац одатда техник тафсилот сифатида қабул қилинади..

Нашриётда аниқ белгиланган функцияга эга. Аммо ўқувчи учун форзац, шунингдек, асосий матн билан банд бўлмаган китоб ичидаги биринчи бўшлиқдир. Бу ерда сиз чўзишингиз, сиртни текширишингиз, расмга эътибор беришингиз ёки шунчаки варақни варақлашингиз мумкин, бу жой ҳам ҳикояда иштирок этишга қодирлигини билмайди.

Форзац китобнинг биринчи бети.

Форзац китобнинг биринчи саҳнасига айланиши мумкин - ҳатто ҳикоя бошланишидан олдин ҳам. Сўзма - сўз шарт эмас. Қаҳрамонни тасвирлаш, сюжетнинг бир қисмини жойлаштириш ёки унга сирли ибора ёзишнинг ҳожати йўқ. Баъзан ранг, такрорланадиган мотиф[2], харита ёки нақшнинг нозик ўзгариши етарли. Асосийси, ечим маълум бир китобнинг қурилмаси билан боғлиқ бўлиши керак ва боғлаш учун безак бўлиб хизмат қилмаслиги керак.

2.3. китоб қандай бошланади

Форзац қизиқарли, чунки у дизайн ва таркиб ўртасидаги чегарада жойлашган. У нашрнинг жисмоний тузилишига тегишли, аммо уни бадиий ташкил этишда иштирок этиши мумкин. Бу ҳали асосий матн эмас, лекин у аллақачон ушбу матн қандай қабул қилинишига таъсир қилиши мумкин.

"Иш Лаччидаги матн" да мен учун бу ерда тартибни кўриб чиқиш жуда муҳим: бу ерда техник ечим нейтрал бўлишни тўхтатади ва ўқувчининг тажрибасини ўзгартира бошлайди. Форзац яхши мисолдир.

*2.**Мотиф** (французча "мотиф" дан) "мотиф"маъносини англатувчи мусиқий атама. Бу кичик ноталар гуруҳидан ташкил топган қисқа, таниқли ва ифодали мусиқий ғояга шундай ном берилган. Мотиф мусиқа асарини қуришда энг кичик таркибий ва тематик элемент бўлиб хизмат қилади.*

Сиз уни оқ рангда қолдиришингиз, ранг беришингиз, харитага айлантиришингиз ёки китобнинг охирига боғлашингиз мумкин. Ушбу вариантларнинг ҳеч бири ўз - ўзидан тўғри эмас. Ҳаммаси режага қанчалик тўғри жавоб бериши билан ҳал қилинади.

Китоб форзаци оқ ва рангли қоғозларда безатилган

Баъзан китоб муқаддима ёки визуал маслаҳатларсиз дарҳол бошланиши керак. Баъзан у ўқувчига биринчи қатор билан учрашишдан бир неча сония олдин бериш фойдалидир. Ва баъзида бошланиш аллақачон мавжуд - бу биз боғлашнинг техник қисмини кўришга одатланган жойда яширинган. Ахир, биринчи саҳнада характер, ҳаракат ва диадог бўлиши шарт эмас. У ҳали ўз йўлини топмаган харитадан иборат бўлиши мумкин. Чизмадан, бу фақат охирида аниқ бўлади. Икки форзацдан, улар орасида бутун дунё ўзгаради. Ва кейин китобхон китобни ёпиб, биринчи саҳифадан олдин кўрганларини бирдан эслаб қолиши мумкин.

Эҳтимол, воқеа у ерда бошланган. Адабиётда эпиграф - бу асар, боб ёки алоҳида бўлим олдидан жойлаштирилган қисқа тирноқ, иборадир. "Иллиад" ва "Одиссея" ўлмас шеърлари Афинада милоддан аввалги 510 йил атрофида ёзилган. Бундан олдин, асрлар давомида шеърлар оғзаки равишда тарқатилган, қадимги қўшиқчилар, ҳикоячилар - уларни халқ фестивалларида юрак орқали куйлашган. Аммо минглаб сатрларни ёдлаш қийин эди ва ибтидоий ҳикоячилар уларга ёрдам бериш учун лента ва тугунлардан фойдаланганлар. Инсоннинг уфқлари кенгайиб, фаолияти ривожланиб бориши билан хотирада бошқа ёрдамчилар пайдо бўлди – ҳар хил тирқишлар, тугунлар ва чизмалар. Олимлар ғорларда ва ибтидоий одам қўли билан ясалган қояларда унинг атрофдаги дунё, ҳаёт ва табиат ҳақидаги таассуротларини акс эттирувчи тасвирларни топадилар. Бу санъатнинг бошланиши, лекин айни пайтда ёзишнинг бошланиши, чунки бу ерда одам биринчи марта ўз фикрини тасвирда ифодалаган.

Китоб тарихи - бу китобларни ишлаб чиқариш билан боғлиқ техник янгиликлар тарихи.

Ушбу янгиликлар матнни сақлашни, маълумотларга киришни, китобларнинг ҳаракатчанлигини яхшилади ва уни ишлаб чиқариш таннархини пасайтирди.

Форзацнинг олди ва орқа томонида тасвирланиши

1.2 Форзац ва параграф дизайни

Ушбу элементлар фақат қаттиқ муқовали китобларда мавжуд ва эстетик ва технологик функцияларни бажаради. Қоғозли китоблар, қоида тариқасида, фақат муқованинг орқа томонига эга. Форзац - бу китоб блоки ва китоб муқовасини боғлайдиган варақ.

Қуйидагилар кўпинча форзацда расм сифатида ишлатилади:

* нақшлар;
* Хариталар ва диаграммалар;
* Фото коллажлар ***қўлланади.***

Форзац учун график чизмалар ёки нақшлар;

Форзац китоб блокини боғловчи муқованинг орқа томонига боғлайди, яъни бу орқа форзац. Одатда форзац ва параграф бир хил бўлади, лекин уларни бошқача қилиш учун ҳеч қандай муаммо йўқ.

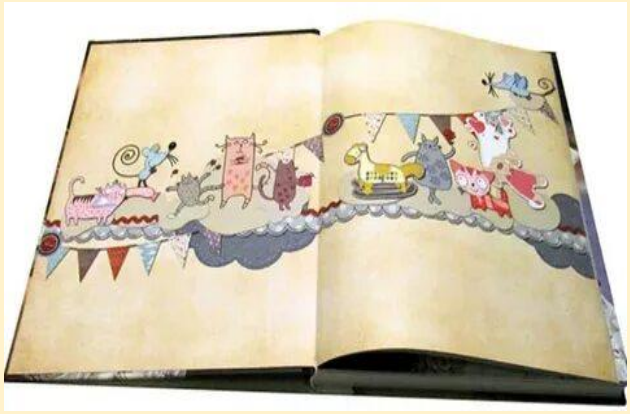
1.3 Форзац ва параграф

Олд ва орқа форзац - бу муқовани (боғловчи муқовани) китоб блокига боғлайдиган варақлар. Улар боғланишни кучайтиради ва ички саҳифаларни ҳимоя қилади. Фақат переплетли китоблар форзаци бор. Қоғозли қоғозда фақат муқованинг орқа томони бор. Оилавий китобнинг варақасида бўлиши мумкин:

* эсда қоларли жойларнинг фотосуратлари ёки фото коллажлар;

* форзац ҳам оқ бўлиб қолиши мумкин. Форзац ва параграф бир хил ёки бошқача бўлиши мумкин. Ҳаммаси аниқ ҳолатга боғлиқ. Форзац дизайни учун ягона талаблар йўқ. Бизни форзац кутиб олади - ранг, безак ва у учун ишлатиладиган қоғоз сифати билан

кайфият яратиш. Бу катта театрнинг катта оғир ва бироз улуғвор пардаларига ўхшайди. Форзац одатда ярмига букланган, боғловчи муқоваси ва китоб блоки орасига жойлаштирилган қоғоз варағи ***бўлиши мункун.***

Форзацга тасвир чизилган услуби

Форзац - бу безак. Форзац оддий бўлиши мумкин - оқ ёки рангли, асосий муқовага мос келади; тематик - график дизайн элементлари нашрнинг моҳиятини очишда давом этмоқда; декоратив ва безак - китоб атмосфера- сини акс эттирувчи безак. Театрда пардалар очилганда туйғуни эслайсизми, спектакл бошланишини нафас билан кутамиз. Ичкарида, чуқурликда нима бор, у ерда ким яшайди?!) Китобнинг тўлиқ тузилишини тушунишни осонлаштириш учун биз нашрнинг асосий қисмларини схематик тарзда кўриш мумкин бўлган иллюстрация тайёрладик. Шундай қилиб, биринчи саҳифа варақнинг орқа томони ва қоида тариқасида тоза ва муҳрланмаган. Бундай варақлар нашрда воката деб аталади. Воката[3] композицион мақсадларда, масалан, маълум бир ритм яратиш учун ишлатилади.

Форзац (немис тилидан. Ворсатз) одатда ярмига букланган, китоб муқоваси ва китоб блоки орасига жойлаштирилган қоғоз варағидир. Дизайннинг табиати бўйича оддий, тематик ва декоратив-манзарали варақалар мавжуд.

*3.**Воката** (француzча бўш — "бўш", "бепул") - нашрда композицион ва ритмик мақсадларда ишлатиладиган бўш саҳифа...*

Форзац турлари

Форзац асосан икки турга бўлинади: қаттиқ қоғоз ва композит. Қаттиқ қоғоз-бу кесилмаган китоб блокининг форматига тенг бўлинган йўналишда кесилган икки қаватли қоғоз бўш. Бирлаштирилган форзац мато билан боғланган алоҳида қоғоз бланкларидан иборат.

Форзацни турли кўринишдаги ҳолати.

Форзац дафтарга бириктириш усулида кенгроқ фарқ қилади.

Матбаа саноатида форзац турлари:

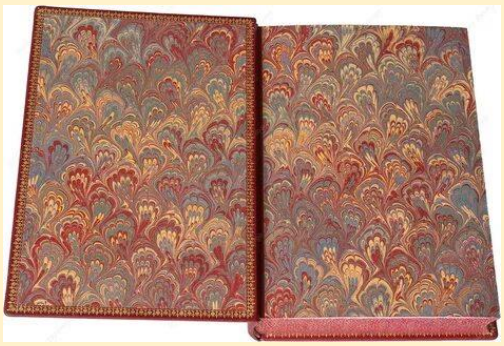
1. Оддий ёпиштирувчи - у блок қалинлиги 30 мм гача бўлган, иплар, (термал) иссиқлик иплар ёки ёпиштирувчи чоксиз маҳкамлаш (СБС) билан тикилган китоблар учун ишлатилади. Бу махсус варақли қоғоздан ясалган 4 саҳифали дафтар, биринчи дафтарнинг биринчи саҳифасига ёки охирги дафтарнинг охирги саҳифасига тахминан 5 мм кенгликдаги елим тасмаси билан ёпиштирилган;

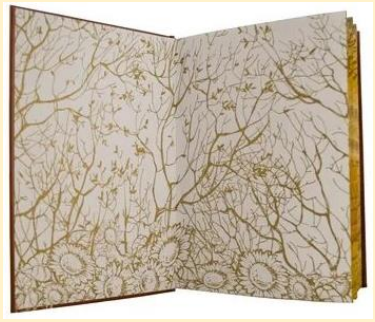
2. Қоғоз қирраси билан ёпиштирилган - блок қалинлиги 30 мм ва ундан ортиқ бўлган китоблар учун, шунингдек, олд қисми бўлган китоблар, умумтаълим мактабларининг дарсликлари ва қуввати пасайган ёки оғирлиги 1 м2 50 г. дан кам бўлган қоғозга босилган нашрлар учун. шунингдек, 4 саҳифали дафтар, аммо чидамлилиги учун у умуртқа поғонаси бўйлаб 15 мм. кенгликдаги қоғоз тасмаси билан қопланган;

3. Мато қирралари билан ёпиштирилган - чидамлиликни оширишни талаб қиладиган нашрлар учун (маълумотнома, энциклопедик). Мато ипининг кенглиги 15-25 мм;

4. Оддий дастурий таъминот - 84x108/16 ёки ундан ортиқ форматдаги, катта блокли вазнга эга такомиллаштирилган версияда ишлаб чиқарилган нашрлар учун. У оддий ёпиштирилган дафтар билан бир хил тарзда қилинган, фақат 4 саҳифали варақли дафтарнинг кенглиги блокнинг кенглигидан 5 мм. га каттароқ бўлиб, улар умуртқа поғонаси бўйлаб эгилиб, дафтарнинг умуртқа поғонасига ёпиштирилган,унинг бурмаси. Кейин бундай дафтар блокни тикиш пайтида тикув машинасида форзац билан бирга тикилаган;

5. "Ўз" - блок қалинлиги 20 мм. гача бўлган нашрларда ишлатилади, массаси 1 м2 бўлган қоғозга камида 100 г., умуртқа поғонаси бўйлаб қоғоз толаларининг машина йўналиши билан босилган. У мажбурий муқовага ёпиштирилган китоб блокининг биринчи ва охирги саҳифасини ифодалайди. Баъзан, агар блок битта дафтар бўлса, битта ёки иккита варақ ишлатилади ("ўз" га ўхшаш) - мос равишда битта ёки иккита 4 саҳифали дафтар блок устига ўралган ва у билан бирга тикилган ***бўлади.***

Китоб форзацси.

Қуйидагилар механизациялаштириб бўлмайдиган ва қўлда қилинган китоблар. Бундай китоблар одатда XVIII - ХИХ асрлар технологияларидан фойдаланган ҳолда китоблар учун ишлатилади.

1. Композит[4] тикув - оддий тикувга ўхшаш, фақат чидамлилик учун қоғоз бурмаси мато билан алмаштирилади. Шундай қилиб, бу форзацни тайёрлашда учта бўшлиқ кесилади: форзацнинг иккита барглари ва мато бурмаси. Дафтарга энг яқин варақ кенглиги бўйича блокнинг кенглиги ва 5 мм. га тенг, боғловчи муқова энг яқин варақ минус 10 мм.

кенгликда ва мато бурмаси 15 мм. чойшаблар 5 мм. нарвон билан ёйилган, елим билан булғанган ва устига тўқнашган. олд-15 мм. кенг ип ҳосил бўлади (елим 5 мм, бўшлиқ 5 мм, елим 5 мм.), унга мато бурмаси ёпиштирилади. Кейин умуртқа поғонаси бўйлаб 5 мм. дафтарни ўраб олади ва унинг илдиз майдонига ёпиштирилади.

2. Олинадиган тикув форзац - картонларни ёпгандан сўнг, картон томони ва форзац дафтарининг биринчи варағи ўртасида юпқа рангли (мармар) қоғоз билан ярмига букланган ҳолда ёйилиб, китоб тикилган шнурларни (ортиқча оро бермай) яширилади. Баъзан форзацнинг энг ташқи варағи 5-7 см кенгликда кесилади ва мустаҳкамлаш вазифасини бажаради, у картон томонга ёпиштирилади, сўнгра ҳосил бўлган тарқалиш ёпиштирилади.

3. Мато слипи[5] билан олинадиган тикилган форзац - мато слипи форзацга ёпиштирилади ва форзац билан бирга китоб блокига тикилади. Блок илдизини юмалоқлашдан олдин, форзац дафтарининг ташқи варағига ташқи томондан икки марта букланган ингичка рангли қоғоз вараги ёпиштирилади.

*4.**Композит**-бу турли хил физикавий ва кимёвий хусусиятларга ега бўлган икки ёки ундан ортиқ таркибий қисмлардан яратилган кўп компонентли моддадир.*

*5.**Слипмате**-бу винил айланувчи столлар учун ускуналар сифатида ишлатиладиган силлиқ мато ёки синтетик материалларнинг юмалоқ қисми.*

Форзацни ёпиштиришнинг якуний операцияси пайтида, картонларни қоплама материали билан ёпгандан сўнг, тўқима ва эркин ёпиштирувчи варақ картон томонга ёпиштирилади.

Китоб форзацси.

4. Очиқ мато бурмаси билан олинадиган тикилган форзац - картон ва форзац орасидаги ёйилиш аввал форзац бурмаси жойида жунли чарм (мато) тасмаси билан ёпиштирилади, сўнгра қоғоз варақлари форзацнинг биринчи варағига ва картон томонига ёпиштирилади.

Форзац - бу китоб блокини мажбурий муқова билан боғлайдиган боғланган китобнинг элементи. Бу одатда букланган қоғоздир: унинг бир қисми муқованинг ички қисмига ёпиштирилган, иккинчиси блокнинг биринчи ёки охирги варағига уланган. Китобнинг олд ва орқа варақалари бор; орқа томони форзац деб ҳам аталади. Ўқувчи уларни китобни очгандан сўнг ва уни ёпишдан олдин дарҳол кўради, шунинг учун бу элемент бир вақтнинг ўзида технологик ва дизайн функциясини бажаради. Оддий нашрда форзац оқ ёки оддий бўлиши мумкин. Бадиий, маълумотнома ва ўқув китобида унга безак, харита, диаграмма, жадвал, иллюстрация, тирноқ ёки таркибни тўлдирадиган бошқа материаллар

жойлаштирилган. Бироқ, унинг асосий вазифаси бириктирувчи. Бу варақани китоб ҳақида маълумот берувчи сарлавҳа саҳифасидан ва нашрнинг ташқи томонида жойлашган муқовадан ажратиб туради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. 1.Форзац // Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Олма-пресс, 2006.
2. 2.Нахзац // Издательский словарь-справочник / А. Э. Мильчин. -3-е изд., испр. и доп. - М.: Олма-пресс, 2006.
3. 3.Зарва М. В. Русское словесное ударение. Словарь нарицательных имён. - М.: ЭНАС, 2001. - [Архивировано 2 декабря 2023 года.]
4. 4.Орфоэпический словарь русского языка: произношение, ударение, грамматические формы / Под ред. Р. И. Аванесова. - 4-е изд., стер. - М., 1988.